

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΑ

Το τέλος της ιστορίας;

ΤΑ ΑΔΙΕΞΟΔΑ της κομμουνιστικής κοινωνίας χρησιμοποιούνται συνήθως για τον ιδεολογικό και πολιτικό επαναπροσδιορισμό της αυτοσυνειδησίας της ανεπτυγμένης καπιταλιστικής κοινωνίας. Και στο βαθμό που ένας τέτοιος επαναπροσδιορισμός αποφεύγει να είναι δημαγωγικός και ταυτολογικός, αλλά επιδιώκει μια κριτική «διάγνωση του παρόντος», τότε τα θεωρητικά πορίσματα μπορεί να συντελούν στην αναδιοργάνωση των κοινωνικών διαδικασιών. Η διαμόρφωση όμως ενός κριτικού τύπου σκέψης προωθείται μόνον στον βαθμό που αναπτύσσονται ανεμπόδια οι κοινωνικές αντιφάσεις· ο σχηματισμός του κριτικού σκέπτεσθαι εξαρτάται από τη διαλεκτική κίνηση των κοινωνικών αντιφάσεων. Κατά συνέπεια η κριτική σκέψη αποτελεί το θεωρητικό σύμμετρο του κοινωνικού αντικειμένου.

Έξω και πέρα από τα όρια μιας τέτοιας κριτικής σκέψης αναπτύσσονται οι ιδέες που υποστηρίζει ο καθηγητής Francis Fukuyama (Φράνσις Φουκουγιάμα) στο άρθρο του: «Μετά το τέλος της ιστορίας». (Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό National Interest). Ας σημειωθεί, ότι τους τελευταίους μήνες οι απόψεις του Φουκουγιάμα έχουν γίνει αντικείμενο συζητήσεων όχι μόνο στη διεθνή πανεπιστημιακή κοινότητα, αλλά και σε ευρύτερους κύκλους πολιτικών και διαγνομένων. Και αναρωτιέται κανείς μήπως η απήχηση και η γοητεία της σκέψης του Φουκουγιάμα έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι αναπαράγει το ανθρωπολογικό στοιχείο της ορθολογικότητας της ανεπτυγμένης βιομηχανικής κοινωνίας;

Μήπως βρισκόμαστε μπροστά σε έναν τρόπο σκέπτεσθαι, ο οποίος προωθείται συστηματικά στα πλαίσια των διαδικασιών μαζικής ενημέρωσης; Μήπως τελικά η ιδέα του Φουκουγιάμα περί του τέλους της ιστορίας στην τωρινή συγκυρία της ανεπτυγμένης βιομηχανικής κοινωνίας δεν είναι παρά η αποθέωση του κατεξοχήν υτοκειμενικού και εργαλειώδους Λόγου, τον οποίο η ίδια η κοινωνία εγκαθίδρυσε ως αναπαγωγικό μηχανισμό της;

Στα ερωτήματα αυτά διατυπώνονται μερικές παρατηρήσεις, τις οποίες μπορεί κανείς να αντιπαραθέσει στο μεγαλεπήβολο σχέδιο του Φουκουγιάμα, το οποίο εμφανίζεται με το προσώπιο της «διάγνωσης του παρόντος» και με τη μάσκα της «αυτοσυνειδησίας της εποχής μας». Οι ουσιαστικές αντιρρήσεις δεν αφορούν τόσο το επιστημολογικό καθεστώς των ιδεών του όσο τα ίδια τα περιεχόμενα των θέσεων του. Χωρίς να το συνευθύνεται ο Φουκουγιάμα δεν καθιστά θεματικό αντικείμενο του «το τέλος της ιστορίας», αλλά το ιδεολογικό πρόβλημα της ανεπτυγμένης βιομηχανικής κοινωνίας. Κατά συνέπεια αναγνωρίζει έστω και εμμέσως ότι η σταθερότητα της καπιταλιστικής κοινωνίας εκμηδενίζει τις δυνατότητες της ποιοτικής αλλαγής.

Αλλά ας δούμε από κοντά τις απόψεις του Φουκουγιάμα. Οι ιδέες του μπορούν να συνοψισθούν σε δύο θέσεις: 1. Η ιδεολογική διαμάχη ανάμεσα στον φιλελευθερισμό και τον μαρξισμό, κυρίαρχη διαμάχη περισσότερο από έναν αιώνα, στις μέρες μας έφθασε στο τέλος της με την κατάρρευση του μαρξισμού και την αδιαφιλονίκητη επικράτηση του φιλελευθερισμού. 2. Η επικράτηση της φιλελεύθερης ιδεολογίας συμπίπτει με το τέλος της ιστορίας· πράγμα που σημαίνει ότι η επικράτηση του φιλελευθερισμού ως κυρίαρχης ιδεολογίας έχει ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση των κοινωνικών αντιφάσεων π.χ. της αντίφασης κεφαλαίου - εργασίας ή της αντίφασης ανθρώπου - φύσης, την ενσωμάτωση του αρνητικού δυναμικού της κοινωνικής εξέλιξης. Γράφει ο Φουκουγιάμα: «στη μετα-ιστορική περίοδο η παγκόσμια ιδεολογική σύγκρουση... θα αντικατασταθεί από τους οικονομικούς υπολογισμούς, την ατέρμονη επίλυση τεχνικών προβλημάτων...».

Όσο αφορά την πρώτη θέση, οφείλει κανείς να δεχθεί ότι η διαμάχη φιλελευθε-

ρισμού - μαρξισμού διεξάγεται σήμερα σε ένα διαφορετικό επίπεδο από το καθαρά πολιτικό. Μπορεί ο μαρξισμός να έχει παύσει να αποτελεί την «αξέπλεστη φιλοσοφία της εποχής μας» όπως υποστήριξε ο Σαρτρ στις αρχές της δεκαετίας του '60, αλλά δεν έχει χάσει την κριτική του δύναμη· μπορεί ο φιλελευθερισμός να εμφανίζεται ανανεωμένος, αλλά δεν είναι ο αποκλειστικός κληρονόμος των αστικών ιδεών του 18ου και του 19ου αιώνα. Με

άλλα λόγια στο εσωτερικό και των δύο ιδεολογικών ρευμάτων έχουν συντελεσθεί αλλαγές, τις οποίες δεν θα πρέπει να αγνοούμε, όπως κάνει ο Φουκουγιάμα. Είναι σαφές ότι ο μαρξισμός δεν ανέπτυξε την αρνητική συνείδηση της καπιταλιστικής κοινωνίας· επίσης, είναι σαφές ότι ο φιλελευθερισμός διαμορφώθηκε ως καταφατική ιδεολογία της καπιταλιστικής κοινωνίας. Ανάμεσα όμως στην ουτοπική άρνηση και την κατάφαση της ανεπτυγμένης βιομηχανικής

κοινωνίας εκτείνεται ο χώρος όπου αναπτύσσεται η κριτική σκέψη ως κριτική δύναμη του Λόγου.

Πράγμα που σημαίνει, ότι η ιδεολογική διαμάχη αποκτά καινούργια περιεχόμενα. Προπάντων, απαιτείται να εγκαθιδρυθούν διαδικασίες, οι οποίες προωθούν τις κοινωνικές αντιφάσεις, ενισχύουν το αρνητικό δυναμικό της βιομηχανικής κοινωνίας. Επομένως, η επικράτηση του φιλελευθερισμού δεν σημαίνει και υπέρβαση των κοινωνικών αντιφάσεων· αντιθέτως, ο φιλελευθερισμός αποτελεί σε ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο τον αποτελεσματικότερο μηχανισμό διοικητικής διαχείρισης του αρνητικού, αντιπολιτευτικού στοιχείου. Όσοι θέλουν να αγνοούν τη θεμελιώδη τούτη αλήθεια καταλήγουν στην άκριτη αποθέωση του φιλελευθερισμού, ο οποίος, ως σημειωθεί, αποτελεί επιπλέον και το νομιμοποιητικό θεμέλιο της ανθρωπολογικότητας της κοινωνικής πραγματικότητας.

ΟΣΟ αφορά τη δεύτερη θέση, σύμφωνα με την οποία η επικράτηση του φιλελευθερισμού συμπίπτει με το τέλος της ιστορίας, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Φουκουγιάμα στηρίζει την άποψή του σε μια παρερμηνεία της εγγλεϊανής ιδέας περί του τέλους της ιστορίας. Κατά τον Έγγελο, το τέλος της ιστορικής διαδικασίας συμπίπτει με την εγκαθίδρυση της πλήρους ταύτισης Λόγου και πραγματικότητας. Η ιστορία στον Έγγελο είναι «πρόοδος στη συνείδηση της ελευθερίας». Το τέλος της ιστορίας επέρχεται μόνο στο βαθμό που εγκαθιδρύεται η πλήρης ταύτιση Λόγου και πραγματικότητας, μόνο στο βαθμό που γίνεται πραγματικότητα η ιδέα της συμφιλίωσης.

Η μετα-ιστορική φιλελεύθερη κοινωνία του Φουκουγιάμα δεν έχει καμιά σχέση με το εγγλεϊανό ιδεώδες της έλλογης κοινωνίας. Η σύγχρονη φιλελεύθερη κοινωνία εξακολουθεί να αναπαράγει τις κοινωνικές αντιφάσεις, αλλά ταυτόχρονα, και τούτο είναι το σημαντικότερο, κατορθώνει να εναρμονίζει τα ανταγωνιστικά συμφέροντα. Είναι ίσως, η μοναδική ιστορική μορφή κοινωνικής οργάνωσης, η οποία έχει επεξεργαστεί τον φιλελεύθερο, τεχνολογικό μηχανισμό διοίκησης και απορρόφησης του αρνητικού κοινωνικού δυναμικού. Η αποτελεσματική διοικητική διαχείριση του αρνητικού αποθεματικού δημιουργεί την ψευδαίσθηση της υπέρβασης των κοινωνικών αντιφάσεων και κατά συνέπεια του τέλους της ιστορίας. Η τέχνη και η φιλοσοφία, μορφές του κριτικού πνεύματος, θα εξακολουθούν να υπάρχουν, ιδέες όμως όπως αυτές του Φουκουγιάμα δεν είναι παρά τα περιεχόμενα της απολιθωμένης σκέψης στο βαθμό που αποτελούν την άλλη όψη, στο επίπεδο του σκέπτεσθαι, της «διαλεκτικής στασιμότητας», η οποία αποτελεί το θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ανεπτυγμένης βιομηχανικής κοινωνίας.

Σημείωση: Ο Θεόδωρος Γεωργίου είναι ερευνητής της Σχολής της Φρανκφούρτης.

ΤΟΥ
ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ